
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	7
1. Η αποτυχία ως μέσο ταχύτερης μάθησης.....	14
2. Το λάθος ως μοναδικό μέσο κατανόησης	26
3. Η κρίση ως παράθυρο που ανοίγει	36
4. Η αποτυχία ως μέσο επιβεβαίωσης του χαρακτήρα	48
5. Η αποτυχία ως μάθημα ταπεινοφροσύνης.....	60
6. Η αποτυχία ως εμπειρία του πραγματικού.....	70
7. Η αποτυχία ως ευκαιρία να επανεφεύρεις τον εαυτό σου.....	82
8. Η αποτυχία ως χαμένη πράξη ή ευτυχές ατύχημα	96
9. Το να αποτυγχάνεις δεν σημαίνει ότι είσαι αποτυχημένος	108
10. Τολμώ σημαίνει τολμώ να αποτύχω	116
11. Πώς να μάθουμε να τολμάμε;.....	130
12. Η αποτυχία του σχολείου;.....	142
13. Η επιτυχία των επιτυχιών μας	158
14. Η χαρά του μαχητή.....	172
15. Ο άνθρωπος, αυτό το ζώο που αποτυγχάνει	190
16. Είναι απερίοριστη η ικανότητά μας να ανακάμπτουμε;.....	202
Επίλογος.....	210
Ασ	212
Βιβλιογραφικές πηγές.....	214

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τι κοινό μπορεί να έχουν ο Σαρλ ντε Γκολ, ο Σιβ Τζομπς και ο Σερζ Γκενσμπούργκ; Τι φέρνει κοντά την Τζ. Κ. Ρόουλινγκ, τον Κάρολο Δαρβίνο και τον Ελβετό τενίστα Ρόιζερ Φέντερερ ή τον Ουίνστον Τσόρτσιλ, τον Τόμας Έντισον και τη Γαλλίδα τραγουδίστρια Μπαρμπαρά;

Μήπως το ότι γνώρισαν μεγάλη επιτυχία; Ναι, αλλά όχι μόνο. Όλοι τους απέτυχαν πριν πετύχουν. Η καλύτερα: όλοι τους πέτυχαν επειδή προηγουμένως απέτυχαν. Χωρίς αυτή τη σύγκρουση με την πραγματικότητα, χωρίς αυτή την αντιξοότητα, χωρίς όλες τις ευκαιρίες να σκεφτούν ή να προβληματιστούν για όσα τους πρόσφεραν οι αποτυχίες τους, δεν θα τα κατάφερναν.

Από την έναρξη του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου και έως τα μέσα του Δεύτερου, ο Σαρλ ντε Γκολ υπέμεινε σχεδόν τρεις δεκαετίες απογοητεύσεων. Αλλά ήταν ακριβώς αυτό που διαμόρφωσε τον χαρακτήρα του και καθόρισε την επιθυμία του: να δώσει ζωή σε «μια συγκεκριμένη ιδέα για τη Γαλλία», όπως έλεγε ο ίδιος. Όταν ο άνεμος της

ιστορίας επιτέλους άλλαξε, ήταν έτοιμος. Οι αποτυχίες του τον είχαν σκληρύνει, τον είχαν προετοιμάσει για μάχη.

Ο Τόμας Έντισον απέτυχε τόσες φορές πριν εφεύρει τον ηλεκτρικό λαμπτήρα, ώστε ένας από τους συνεργάτες του τον ρώτησε πώς κατάφερε να αντέξει τόσες πολλές αποτυχίες, «χιλιάδες “αποτυχίες”». «Δεν έχω αποτύχει χιλιάδες φορές, έχω επιτύχει σε χιλιάδες απόπειρες που δεν λειτούργησαν», απάντησε ο εφευρέτης. Ο Τόμας Έντισον ήξερε ότι ένας επιστήμονας δεν μαθαίνει παρά μόνο κάνοντας λάθος κι ότι κάθε σφάλμα που διορθώνεται είναι ένα βήμα που οδηγεί πιο κοντά στην αλήθεια.

Ο Σερζ Γκενομππούργκ υπέφερε πολύ όταν αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την καριέρα του ως ζωγράφου. Με τη γεύση της ήπιας στο στόμα του στράφηκε προς το τραγούδι, που το θεωρούσε υποδεέστερη μορφή τέχνης. Ωστόσο, αυτή η ήπια τον απελευθέρωσε από την πίεση που ένιωθε στην ενασχόλησή του με τη ζωγραφική. Το ταλέντο του ως συγγραφέα και ερμηνευτή, το «αποτύπωμα» Γκενομππούργκ, είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την απελευθέρωση που προήλθε από την αποτυχία του.

Παρακολουθώντας σήμερα τον Ρότζερ Φέντερερ να παίζει τένις είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς τις αποτυχίες που υπέμεινε ως έφηβος, την οργή που τον κυρίευε. Δεν ήταν ασυνήθιστο να πετά τη ρακέτα του θυμωμένος. Ωστόσο, τότε, σε αυτά τα δύσκολα χρόνια, διαμορφώθηκε

ο άνθρωπος που θα γινόταν ο καλύτερος παίκτης όλων των εποχών. Χωρίς αυτές τις χαμένες μάχες και τις στιγμές απογοήτευσης, δεν θα είχε μείνει για τόσο καιρό νούμερο ένα στην παγκόσμια κατάταξη. Η πίστη του στο ευ αγωνίζεσθαι και η ανεπιτήδευτη ευγένειά του δεν είναι καθόλου έμφυτα χαρακτηριστικά: κατακτήθηκαν και γι' αυτό είναι ακόμα πιο όμορφα.

Ο Κάρολος Δαρβίνος εγκατέλειψε διαδοχικά τις σπουδές του στην ιατρική και τη θεολογία. Στη συνέχεια ξεκίνησε το μακρύ ταξίδι του με το Beagle, που θα αποδεικνυόταν αποφασιστικό ώστε να αφιερωθεί στις εξερευνησεις. Χωρίς τις αποτυχίες του ως φοιτητή, ποτέ δεν θα ήταν διαθέσιμος για το ταξίδι που θα άλλαζε τη ζωή του και συνάμα την ίδια την ιδέα που έχουμε για την εξέλιξή μας ως είδους.

Στο ξεκίνημά της, η Μπαρμπαρά έβλεπε τις πόρτες των καμπαρέ να κλείνουν η μία μετά την άλλη μπροστά της. Μέχρι να αποκτήσει η ίδια τα δικαιώματα για τις παραγωγές της, συχνά αναγκαζόταν να τραγουδήσει κάτω από αποδοκιμασίες. Ακούγοντάς τη να ερμηνεύει κάποιους μεγαλειώδεις τίλους που συνέθεσε αργότερα, αισθανόμαστε μια ζωτική δύναμη και μια ενσυναίσθηση που οφείλονται κατά πολύ σε αυτές τις ταπεινώσεις. Αφαιρώντας τις αποτυχίες από τη διαδρομή της Μπαρμπαρά, θα αφαιρούσε κανείς τα πιο όμορφα τραγούδια του ρεπερτορίου της.

Αυτά τα λίγα παραδείγματα ήδη το υποδηλώνουν: δεν υπάρχει μόνο μία αρετή στην αποτυχία αλλά πολλές.

Υπάρχουν αποτυχίες που υποδαυλίζουν την επιμονή και τη θέληση κι άλλες που καταλήγουν σε απογοήτευση· αποτυχίες που μας δίνουν τη δύναμη να επιμείνουμε με τον ίδιο τρόπο κι εκείνες που μας δίνουν την ώθηση να αλλάξουμε.

Υπάρχουν αποτυχίες που μας κάνουν πιο μαχητικούς, άλλες που μας κάνουν σοφότερους κι έπειτα υπάρχουν κι εκείνες που απλώς μας κάνουν διαθέσιμους για κάτι άλλο.

Η αποτυχία βρίσκεται στο κέντρο της ζωής μας, των φόβων μας και των επιτυχιών μας. Παρ' όλα αυτά, παραδόξως, ελάχιστο ενδιαφέρον έδειξαν οι φιλόσοφοι γι' αυτό το θέμα. Όταν άρχισα να δουλεύω πάνω σε αυτό, έψαξα τις απόψεις των αρχαίων κλασικών. Ήταν μεγάλη η έκπληξή μου, λοιπόν, ανακαλύπτοντας πως σχεδόν αγνόησαν το ζήτημα. Εκείνοι που τόσο πρόωγα προβληματίστηκαν σχετικά με το ιδανικό και το πραγματικό, την ευζωία και την καταπολέμηση των φόβων, τη διαφορά μεταξύ του τι θέλουμε και τι μπορούμε, θα μπορούσαν να γράψουν ολόκληρους τόμους για την αποτυχία, διαλογισμούς εμπνευσμένους από αυτό το συναίσθημα. Δεν συνέβη, όμως, έτσι. Δεν υπάρχει καμία σημαντική φιλοσοφική εργασία σχετικά με αυτή την έννοια. Κανένας πλατωνικός διάλογος σχετικά με τη σοφία της αποτυχίας. Κανένας καρτεσιανός συλλογισμός για την αρετή της

αποτυχίας. Καμία χεγκελιανή αναφορά για τη διαλεκτική της αποτυχίας. Γεγονός που δημιουργεί προβληματισμό, καθώς η αποτυχία φαίνεται να διατηρεί μια προνομιακή σχέση με την περιπέτειά μας ως ανθρώπινων όντων.

Με την ευκαιρία των διαλέξεων που δίνω, συναντώ πολλούς επιχειρηματίες ή εργαζόμενους που έχουν πληγεί από τις πωχεύσεις, τις απολύσεις, τις χαμένες ευκαιρίες. Υπάρχουν κι άλλοι που πέρασαν την παιδική ηλικία, την εφηβεία, τις σπουδές, την πρόωπη επαγγελματική ζωή, χωρίς να γνωρίσουν το αίσθημα της αποτυχίας. Διαπιστώνω ότι οι τελευταίοι δυσκολεύονται περισσότερο να ικανοποιηθούν.

Ως καθηγητής φιλοσοφίας στο λύκειο, συχνά παρατηρώ τους μαθητές να υποφέρουν αφόρητα από τους κακούς βαθμούς τους. Προφανώς, ποτέ δεν τους εξηγήσαμε ότι ένας άνθρωπος μπορεί να αποτύχει. Η φράση είναι απλή: μπορούμε να αποτύχουμε. Είναι απλή, αλλά πιστεύω ότι περιέχει κάτι από την αλήθεια μας. Τα ζώα δεν μπορούν να αποτύχουν, διότι ό,τι κάνουν υπαγορεύεται από το ένστικτό τους. Δεν έχουν παρά να υπακούσουν στη φύση τους για να μην κάνουν λάθος. Κάθε φορά που το πουλί χιζει τη φωλιά του, το κάνει τέλεια. Ξέρει ενστικτωδώς τι οφείλει να κάνει. Δεν έχει να μάθει από τις αποτυχίες του. Κάνοντας λάθος, αποτυγχάνοντας, εκδηλώνουμε την ανθρώπινη αλήθεια μας: δεν είμαστε ούτε ζώα που καθορίζονται από τα ένστικτά τους ούτε απόλυτα προγραμματισμένες μηχανές ούτε θεοί. Μπορούμε να αποτύχουμε, επειδή είμαστε

άνθρωποι και επειδή είμαστε ελεύθεροι. Ελεύθεροι να σφάλουμε, να διορθωθούμε, να εξελιχθούμε.

Το θέμα της αποτυχίας έρχεται στην επιφάνεια κάποιες φορές και στους φιλοσόφους. Δεν είναι ποτέ άστοχοι οι στωικοί της αρχαιότητας, που μας διδάσκουν τη σοφία της αποδοχής και μας μαθαίνουν να μην προσθέτουμε ένα δεύτερο κακό στο πρώτο. Το υποπτευόμαστε στον Νίτσε, όταν γράφει για παράδειγμα: *«Υπάρχουν άνθρωποι που δεν μπορούν να απελευθερωθούν οι ίδιοι από τα δεσμά τους κι όμως είναι ελευθερωτές των φίλων τους»*. Υπονοείται στα υπαρξιακά κείμενα του Σαρτρ: εάν σε ολόκληρη τη ζωή μας μπορούμε να *γίνουμε*, αν, όπως γράφει ο Σαρτρ, δεν είμαστε εγκλωβισμένοι σε μια *ουσία*, δηλαδή έναν απαιτηλό στοχασμό, είναι η αποτυχία η αρετή που μπορεί να μας οδηγήσει σε αυτή την προοπτική, βοηθώντας μας να ανακαλύψουμε εκ νέου τον εαυτό μας. Είναι σαφέστερο στον Μπασελάρ, όταν ορίζει την ιδιοφυΐα ως το θάρρος που επιδεικνύει κάποιος ώστε να κάνει *«μια ψυχανάληση των αρχικών του σφαημάτων»*. Από αυτόν, λοιπόν, τον φιλόσοφο θα ξεκινήσουμε. Ωστόσο δεν θα σταθούμε μονάχα εκεί. Θα χρειαστεί να αναζητήσουμε και αλλού τη σοφία της αποτυχίας: στα γραπτά των καλλιτεχνών ή στην εμπειρία των ψυχαναλυτών, σε ιερά κείμενα ή στις μνήμες των μεγάλων αντρών, στον εμπνευσμένο τρόπο σκέψης ενός μουσικού όπως ο Μάιλς Ντέιβις, στα μαθήματα ζωής ενός τενίστα όπως ο Αντρέ Αγκάσι ή στη φωτεινή ποίηση του Ράντγιαρντ Κίπλινγκ.

1

Η ΑΠΟΤΥΧΙΑ
ΩΣ ΜΕΣΟ
ΤΑΧΥΤΕΡΗΣ ΜΑΘΗΣΗΣ

-το πρόβλημα της Γαλλίας-

Είμαστε στη Γαλλία, στην περιοχή του Ταρπι, στην καρδιά του χειμώνα του 1999. Ο νεαρός Ισπανός είναι δεκατριών χρονών. Έχει μόλις χάσει τον ημιτελικό του τουρνουά τένις των Petits As, του παγκόσμιου επίσημου πρωταθλήματος στην κατηγορία 12/14 ετών. Ο Γάλλος που τον κέρδισε και θα πάρει το τουρνουά γεννήθηκε την ίδια χρονιά μ' εκείνον κι έχει ακριβώς το ίδιο ύψος. Ωστόσο κυριάρχησε πανεύκολα. Αυτός ο νεαρός φαινόμενο ονομάζεται Ρισάρ Γκασκέ: «ο μικρός Μότσαρτ του γαλλικού τένις». Οι ειδικοί λένε ότι κανένας παίκτης δεν απέκτησε τέτοια μαεστρία σε αυτή την ηλικία. Στα εννέα του χρόνια, ήταν ήδη εξώφυλλο του *Tennis Magazine* με τίτλο «Ο πρωταθλητής που η Γαλλία περιμένει». Οι τέλειες κινήσεις του, η ομορφιά της επιστροφής της μπάλας με το ένα χέρι, η επιθετικότητα του παιχνιδιού του καταφέρνουν να πληγώσουν τον ναρκισσισμό του αντιπάλου του. Αφού έσφιξε το χέρι του Ρισάρ Γκασκέ, ο έφηβος από τη Μαγιόρκα σωριάστηκε στην καρέκλα του θολωμένος. Ονομάζεται Ραφαέλ Ναδάλ.

Εκείνη τη μέρα, ο Ραφαέλ Ναδάλ απέτυχε να γίνει παγκόσμιος πρωταθλητής στην ηλικιακή κατηγορία του. Αν δει κάποιος αυτό το παιχνίδι σήμερα (διαθέσιμο στο YouTube) θα μείνει άναυδος από την επιθετικότητα του

παιχνιδιού του Ρισάρ Γκασκέ: το σερβίς του είναι γρήγορο και δυνατό. Όμως η ταχύτητα και η δύναμη που απαντά στα χτυπήματα θυμίζουν, παραδόξως, τα χαρακτηριστικά που θα κάνουν γνωστό αργότερα τον Ραφαέλ Ναδάλ, ο οποίος, στη συνέχεια, θα γίνει νούμερο ένα στον κόσμο και θα παραμείνει εκεί για πολλά χρόνια κερδίζοντας εξήντα τουρνουά, συμπεριλαμβανομένων δώδεκα τίτλων του Grand Chelem. Ο Ρισάρ Γκασκέ έγινε ένας σπουδαίος παίκτης – έφτασε στην έβδομη θέση παγκοσμίως. Αλλά μέχρι στιγμής δεν έχει κερδίσει κανένα τουρνουά Grand Chelem. Και δεν έχει κερδίσει πάρα εννέα τίτλους συνολικά. Όποια και αν είναι τα μελλοντικά του κατορθώματα, η καριέρα του δεν μπορεί να φτάσει εκείνη του Ραφαέλ Ναδάλ. Τίθεται, λοιπόν, το ερώτημα: πού οφείλεται η διαφορά;

Τως βρούμε την απάντηση ανατρέχοντας στην πορεία του Ραφαέλ Ναδάλ. Ως νέος, βίωσε πολλές αποτυχίες. Τα χαμένα παιχνίδια και μια αδυναμία να κυριαρχήσει στην τεχνική του κλασικού δεξιού χτυπήματος τον ανάγκασαν να αναπτύξει αυτό ακριβώς το ασυνήθιστο δεξί χτύπημα, με τη ρακέτα που φεύγει από ύψος μετά το χτύπημα, όπως ένα λάσο, σε μια απίθανη κίνηση που έγινε το σήμα κατατεθέν του. Μετά την ήττα του, θα ξανασυναντιόταν με τον Ρισάρ Γκασέ σε δεκατέσσερα παιχνίδια. Ο Ναδάλ θα κέρδιζε και τα δεκατέσσερα.

Σίγουρα μετά από εκείνη την ήττα ο Ραφαέλ Ναδάλ ενδιαφέρθηκε περισσότερο για το παιχνίδι του και το ανέλυσε σε βάθος με τον θείο και προπονητή του Τόνι

Ναδάλ. Σίγουρα εκείνη τη μέρα στο Ταρμπ έμαθε περισσότερα χάνοντας απ' ό,τι αν είχε κερδίσει. Ίσως έμαθε σε μία μοναδική ήττα όσα δέκα νίκες δεν θα του είχαν διδάξει. Πιθανόν να αντλήθηκε τη δύναμη της επιθετικότητας που ήταν ικανός να επιδείξει, όντας θύμα της ίδιας ικανότητας του Ρισάρ Γκασκέ. Είμαι πεπεισμένος ότι ο Ναδάλ χρειαζόταν εκείνη την ήττα για να προσεγγίσει γρηγορότερα το δικό του ταλέντο. Εξάλλου, την επόμενη χρονιά κέρδισε το τουρνουά Petits As.

Ίσως εκεί ακριβώς εντοπίζεται το πρόβλημα του Ρισάρ Γκασκέ: από τα πρώτα του βήματα σε ένα γήπεδο τένις μέχρι τα δεκάξι του χρόνια, είχε συνεχώς επιτυχίες με ανησυχπητική ευκολία. Και αν, κατά τη διάρκεια των πολυτιμων χρόνων της εκπαίδευσης, δεν είχε καταφέρει να αποτύχει επαρκώς; Και αν άρχισε να αποτυγχάνει... πολύ αργά; Και αν, επειδή δεν γνώρισε την αποτυχία, έχασε αυτή την εμπειρία της πραγματικότητας που αντιστέκεται και μας οδηγεί στο να την αμφισβητούμε, να την αναλύουμε, εκπλήσσοιτάς μας με την πολυπλοκότητα και την παράξενη διάρθρωσή της; Οι επιτυχίες είναι ευχάριστες, αλλά συχνά δεν είναι τόσο πλούσιες διδακτικά όσο οι αποτυχίες.

Υπάρχουν νίκες που δεν θα κερδηθούν παρά χάνοντας μάχες – παράδοξη δήλωση, αλλά νομίζω ότι περιέχει κάποιο μυστικό της ανθρώπινης ύπαρξης. Ας βιαστούμε, λοιπόν, να αποτύχουμε, γιατί τότε θα συναντήσουμε ακόμα περισσότερο την πραγματικότητα απ' ό,τι στην περίπτωση επιτυχίας. Επειδή μας αντιστέκεται,

προβληματιζόμαστε, αμφισβητούμε, εξετάζουμε όλες τις οπτικές. Επειδή μας αντιστέκεται, θα αναζητήσουμε πάτημα για να τολμήσουμε το σάλτο.

Μελετώντας τον τρόπο με τον οποίο οι σταρτάπερ ξέρουν να ξεκινούν από την αρχή, κάποιοι Αμερικανοί θεωρητικοί της Σίλικον Βάλεϊ υποστηρίζουν το «*fail fast*» –«τάχιστα αποτυγχάνειν»– και ακόμα το «*fail fast, learn fast*» –«τάχιστα αποτυγχάνειν, τάχιστα μανθάνειν»– για να σηματοδοτήσουν την αξία των αποτυχιών που αντιμετωπίζουμε νωρίς και τις αρετές που τις συνοδεύουν. Κατά τη διάρκεια της εκπαίδευσης, το μυαλό είναι πρόθυμο να μάθει, ικανό να αντιμετωπίσει αμέσως τις αντιστάσεις. Μάλιστα επισημαίνουν ότι πετυχαίνουν περισσότερο όσοι επιχειρηματίες απέτυχαν νωρίς κι έσπευσαν να μάθουν από τις αποτυχίες τους –και πάνω απ’ όλα πιο γρήγορα– από εκείνους που είχαν μια ομαλή πορεία. Υπογραμμίζουν δε τη δύναμη αυτών των εμπειριών, οι οποίες, έστω κι αποτυχημένες, βοηθούν ταχύτερα και από τις καλύτερες θεωρίες.

Αν ισχύει αυτό, αντιλαμβανόμαστε πού υστερούν όλοι αυτοί οι καλοί και σοβαροί τακτικοί μαθητές που βγαίνουν στην αγορά εργασίας, χωρίς να έχουν σκοντάψει ποτέ. Τι έχουν, λοιπόν, μάθει ακολουθώντας πιστά το πρότυπο και εφαρμόζοντας με επιτυχία τις οδηγίες; Μήπως τους λείπει η ικανότητα να ανακάμπτουν, μια ικανότητα τόσο καθοριστική στον διαρκώς μεταβαλλόμενο κόσμο μας;

Το επάγγελμα του καθηγητή φιλοσοφίας μου έδωσε

πολλές ευκαιρίες να αξιολογήσω την αρετή των πρόωγων αποτυχιών και πώς ωθούν κάποιον ώστε να πετύχει γρηγορότερα.

Στην αρχή του τελευταίου έτους, η φιλοσοφία είναι ένα νέο υλικό. Οι μαθητές ενθαρρύνονται να σκέφτονται μόνοι τους όπως ποτέ πριν, να λαμβάνουν πρωτοφανή ελευθερία με τις γνώσεις τους, να τολμούν να επαναλάβουν, με δική τους πρωτοβουλία, τα τεράστια ερωτήματα της ζωής. Έπειτα από είκοσι χρόνια διδασκαλίας της φιλοσοφίας, μπορώ να πω ότι είναι συχνά καλύτερο να αποτύχεις παταγωδώς στην πρώτη σου εργασία στη φιλοσοφία από το να καταφέρεις να περάσεις με μια μέτρια βαθμολογία, αλλά χωρίς να έχεις προβληματιστεί. Αντίθετα, ο κακός αρχικός βαθμός επιτρέπει να αναλογιστούμε τη ριζική αλλαγή που απαιτείται. Καλύτερα να αποτύχουμε γρήγορα και να θέσουμε τα ουσιώδη ερωτήματα από το να επιτύχουμε χωρίς να κατανοούμε το γιατί: η πρόοδος τότε θα είναι ταχύτερη. Δεδομένου ότι αυτή η αποτυχία είναι ευπρόσδεκτη και άμεσα αμφισβητήσιμη, η εισαγωγή στη φιλοσοφία γίνεται πιο εύκολη μέσω της αποτυχίας παρά της επιτυχίας.

Δίδαξα φιλοσοφία για αρκετό καιρό, τιλοφορούμενη για την περίπτωση «γενική κουλτούρα», κατά τη διάρκεια καλοκαιρινών μαθημάτων προετοιμασίας για τις εξετάσεις του Sciences Po, του Ινστιτούτου Πολιτικών Σπουδών του Παρισιού. Αυτές οι ενταπικές παραδόσεις υποδέχονταν τους απόφοιτους μαθητές στο απέραντο ανθισμένο πάρκο του Λυκείου Λακανάλ. Άρχιζαν στα μέσα Ιουλίου

και διαρκούσαν πέντε βδομάδες, ενώ οι εξετάσεις διεξάγονταν στα τέλη Αυγούστου-αρχές Σεπτεμβρίου. Παρατήρησα εκεί το ίδιο φαινόμενο, αλλά διογκωμένο. Πολύ συχνά, εκείνοι που ξεκινούσαν τα καλοκαιρινά μαθήματα με καλές βαθμολογίες αποτύγχαναν στο τέλος του καλοκαιριού να μπουν στο Sciences Po. Ωστόσο, κάποιοι από εκείνους που έπαιρναν στις αρχές των μαθημάτων ορισμένες πραγματικά καταστροφικές βαθμολογίες πετύχαιναν, πέντε βδομάδες αργότερα, να εισαχθούν στο σχολείο της οδού Σαν Γκιγιόμ. Με αφορμή αυτή την αποτυχία, αυτή την αρχική «κρίση», είχαν την ευκαιρία να γνωρίσουν τη νέα πραγματικότητα που τους περίμενε. Αντίθετα, εκείνοι που είχαν λάβει μέτρια βαθμολογία στην έναρξη των μαθημάτων δεν είχαν προβληματιστεί για τίποτα. Είχαν ξυπνήσει εξαιτίας της αποτυχίας τους, όταν οι άλλοι κοιμούνταν ναρκωμένοι από τη μικρή επιτυχία τους. Μια αρκετά σύντομη περίοδος –πέντε βδομάδες– αρκούσε, λοιπόν, για να αποδείξει ότι μια αποδεκτή αποτυχία μπορεί να είναι πιο ωφέλιμη από την απουσία της αποτυχίας. Καλύτερα μια γρήγορη αποτυχία παρά καθόλου αποτυχία.

Αν και αυτή η άποψη φαίνεται προφανής, είναι μειοψηφούσα στη Γαλλία. Όταν οι Αμερικανοί θεωρητικοί διατύπωναν το «*fast fail*», την αρετή της γρήγορης αποτυχίας, ήρθαν σε αντίθεση με αυτό που ονόμαζαν «*fast track*», την ιδέα ότι είναι αποφασιστικής σημασίας να πετύχεις γρήγορα, να μπεις όσο το δυνατόν γρηγορότερα στις ράγες («*track*») της επιτυχίας. Εν πολλοίς, αυτός

είναι ο τρόπος μας στη Γαλλία να αντιλαμβανόμαστε την επιτυχία με αυτούς τους όρους. Μοιάζουμε, πράγματι, άρρωστοι αυτής της ιδεολογίας του «*fast track*».

Στις Ηνωμένες Πολιτείες, αλλά και στο Ηνωμένο Βασίλειο, στη Φιλανδία και στη Νορβηγία, οι επιχειρηματίες, οι πολιτικοί ή οι αθλητές τολμούν να προβάλλουν τις αποτυχίες που γνώρισαν νωρίς στην καριέρα τους και να δείξουν περήφανα, όπως οι πολεμιστές, τις ουλές τους. Αντίθετα, στη Γαλλία, σε αυτή την ιστορική χώρα, αυτοπροσδιοριζόμαστε όλη μας τη ζωή από τα πτυχία που αποκτήσαμε όταν ζούσαμε ακόμα με τους γονείς μας.

Με την ευκαιρία των παρεμβάσεών μου στις επιχειρήσεις, συναντώ συχνά τους διευθυντές ή τους επικεφαλής οι οποίοι παρουσιάζονται ως «CET 76», «ENA 89» ή «X 80» – που σημαίνει απόφοιτοι της Σχολής Ανώτατων Εμπορικών Σπουδών (École des hautes études commerciales) το 1976, της Εθνικής Σχολής Διοίκησης (École nationale d'administration) το 1989 ή του Πολυτεχνείου (École polytechnique, γνωστού ως X) το 1980. Μένω πάντα έκπληκτος. Το κρυμμένο μήνυμα είναι σαφές: «Το πτυχίο που πήρα στα είκοσί μου μου δίνει στη ζωή ταυτότητα και αξία». Αυτό είναι το αντίθετο του «τάχιστα αποτυγχάνειν». Δεν πρόκειται για γρήγορη αποτυχία, αλλά για γρήγορη επιτυχία! Λες και θα ήταν ποτέ δυνατόν και ευκαίιο να βρεθούμε μια για πάντα εκτός κινδύνου, να τοποθετήσουμε στις ράγες μια καριέρα προσχεδιασμένη και να προκαθορίσουμε ολόκληρη την ύπαρξή μας πάνω σε μια επιτυχία των είκοσί μας χρόνων. Πώς μπορούμε να μη δούμε σε

αυτή την εμμονή απόκτησης πτυχίων σε νεαρή ηλικία έναν φόβο για τη ζωή, για καθετί πραγματικό που ευτυχώς συνεχίζουμε να συναντάμε και το οποίο πολλές φορές η αποτυχία μας αναγκάζει να συναντήσουμε γρηγορότερα; Όπως και να 'χει, οι αντίστοιχες διαδρομές του Ρισάρ Γκρασκέ και του Ραφαέλ Ναδάλ φαίνεται να επιβεβαιώνουν ότι κάποιες φορές είναι καλύτερο να βγούμε από τις ράγες της επιτυχίας και μάλιστα να βγούμε νωρίς. Αυτό θα είναι, επίσης, μια ευκαιρία να δοκιμάσουμε την αντοχή μας. Αυτή είναι πράγματι μια άλλη αρετή της αποτυχίας: πρέπει να έχουμε ήδη αποτύχει για να γνωρίσουμε ότι θα ξανασηκωθούμε. Λοιπόν, ας ξεκινήσουμε νωρίς.

Όσο και στη δημόσια εκπαίδευση διαπιστώνουμε τις αρνητικές συνέπειες αυτής της δηλητηριώδους ιδεολογίας του «*fast track*». Οι εκπαιδευτικοί αξιολογούνται με βάση εξετάσεις και τίτλους σπουδών που έχουν αποκτηθεί χρόνια πριν. Έτσι ανταμείβονται βαθμολογικά, αλλά και οικονομικά, με αυτά τα κριτήρια. Το σύστημα αυτό είναι παράλογο και αρνείται την ίδια την αξία της εμπειρίας.

Δεν είναι παράλογο, επομένως, που και οι μαθητές καλούνται να αποφασίσουν για τις σπουδές τους ήδη από την πρώτη λυκείου, αγχωμένοι στην ιδέα ότι η όποια επιλογή τους πιθανόν να καθορίσει τη μετέπειτα πορεία τους. Δεν είναι καν δεκαέξι χρονών και υποχρεώνονται να αντιμετωπίσουν τις συνέπειες ενός πιθανού σφάλματος που θα τους συγχαίσει. Θα ήταν καλύτερα να τους καθησυχάζουμε και να τους εξηγήσουμε ότι συχνά βρίσκουμε τον

δρόμο μας γρηγορότερα ξεκινώντας με ένα λάθος και ότι οι αποτυχίες μάς κάνουν να ανεβαίνουμε πιο γρήγορα απ' ό,τι οι επιτυχίες. Θα ήταν καλύτερα να τους μιλήσουμε για εκείνη τη μέρα που ο Ναδάλ κέρδισε κόνοντας από τον Γκασκέ. Ή να τους παρουσιάσουμε τον τρόπο που οι εκπαιδευτικοί επιλέγουν τους υποψηφίους για την Ιατρική Σχολή στη Βοστώνη. Καθώς οι φοιτητές που ονειρεύονται να «ασκήσουν την ιατρική» είναι πάρα πολλοί και πάρα πολλοί κι όσοι προτίθενται να παρουσιάσουν τα πλούσια τυπικά προσόντα τους, οι εκπαιδευτικοί προτιμούν υποψηφίους που... έχουν ήδη βιώσει την αποτυχία. Μεταξύ των πιο δημοφιλών φοιτητών: όσοι έχουν κάνει άλλες σπουδές πριν αντιληφθούν το λάθος τους και αποφασίσουν να «ασκήσουν» την ιατρική. Οι εκπαιδευτικοί θεωρούν ότι αυτά τα λάθη προσανατολισμού τους επιτρέπουν να ωριμάσουν γρηγορότερα και να προσεγγίσουν γρηγορότερα την κλίση τους – εν ολίγοις, να γνωρίσουν καλύτερα τον εαυτό τους. Πιο απλά, μειώνουν έτσι τον κίνδυνο να δεχτούν φοιτητές που θα συνειδητοποιήσουν μετά από λίγους μήνες πως δεν θέλουν πλέον να γίνουν γιατροί· αντίθετα, όσοι έχουν ήδη αλλάξει κατεύθυνση μια φορά, είναι λιγότερο πιθανόν να αλλάξουν πάλι.

Οι μαθητές και οι φοιτητές δεν είναι οι μόνοι που υποφέρουν από αυτή την εθνική ιδεολογία του «*fast track*». Η πτώχευση ένας Γάλλου επιχειρηματία είναι ένα εμπόδιο που δύσκολα θα ξεπεραστεί. Τις περισσότερες φορές, θα μείνει σιγματισμένος και θα αντιμετωπίσει σοβαρά προβλήματα στη χρηματοδότηση ενός νέου έργου. Στις ΗΠΑ,

στον πολιτισμό του «τάχιστα αποτυγχάνειν», την αποτυχία τους, αν ξέρουν να μιλήσουν για αυτή, θα τη θεωρήσουν πολύτιμη εμπειρία, απόδειξη ωριμότητας, διαβεβαίωση πως υπάρχει τουλάχιστον ένας τύπος σφάλματος που δεν θα ξανακάνουν. Πιθανότατα ακόμα και να χορηγηθεί πίστωση πιο εύκολα από ό,τι αν δεν είχε αποτύχει. Στη Γαλλία συμβαίνει το αντίθετο. Μέχρι το 2013 υπήρχε ένα μπρώο στην Τράπεζα της Γαλλίας όπου καταγράφονταν όσοι επιχειρηματίες είχαν οδηγηθεί στην πτώχευση. Η εγγραφή κάποιου σε αυτό το μπρώο αποτελούσε στίγμα, εμποδίζοντας οποιαδήποτε μελλοντική χρηματοδότηση για κάποιο νέο έργο. Ευτυχώς, ένας νόμος έβαλε τέλος σε αυτό, αλλά η απροθυμία των τραπεζιτών και επενδυτών παραμένει.

Το να έχεις αποτύχει στη Γαλλία σε καθιστά ένοχο. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, σημαίνει ότι είσαι τολμηρός. Η αποτυχία, στη Γαλλία, σημαίνει ότι δεν κατάφερες να μπεις στις σωστές ράγες. Στις ΗΠΑ, σημαίνει ότι ήδη ξεκίνησες πάλι να ψάχνεις τον δρόμο σου.

Τελικά, αυτό το ζήτημα δείχνει ότι στη Γαλλία δίνουμε υπερβολική σημασία στη λογική και όχι στην εμπειρία. Αν και είμαστε παιδιά του Πλάτωνα και του Καρτέσιου, είμαστε πάρα πολύ ορθολογιστές και όχι αρκετά εμπειριστές. Δεν είναι τυχαίο που οι περισσότεροι εμπειριστές φιλόσοφοι είναι Αγγλοσάξονες: Τζον Λοκ, Ντέιβιντ Χιουμ, Ραλφ Ουάλντο Έμερσον... Όλα όσα γνωρίζουμε, είπε ο Ντέιβιντ Χιουμ, ουσιαστικά τα γνωρίζουμε από την εμπειρία. *«Η ζωή είναι μια εμπειρία, όσο περισσότερες*

εμπειρίες αποκτάμε, τόσο το καλύτερο», επανέλαβε ο Αμερικανός Έμερσον αιώνες αργότερα.

Αλλά η εμπειρία της αποτυχίας είναι η εμπειρία της ίδιας της ζωής. Στη μέθη της επιτυχίας, έχουμε συχνά την εντύπωση ότι απλώς επιπλέουμε. Παραδεχόμαστε ότι δεν «ανυλαμβανόμαστε». Στην αποτυχία, αντίθετα, βρισκόμαστε μπροστά σε μια πραγματικότητα που δεν γνωρίζουμε και που μας συγκλονίζει. Αυτό που μας εκπλήσσει, που μας συνεπαίρνει και που η θεωρία δεν μπορεί να ορίσει δεν είναι ότι εκεί ακριβώς βρίσκεται ο ορισμός της ζωής; Όσο πιο γρήγορα αποτύχουμε, τόσο πιο γρήγορα θα αμφισβητήσουμε. Είναι η προϋπόθεση της επιτυχίας.